

YANGI ZAMON BOLALARIDA ZO‘RAVONLIKNING YANGI TURLARI VA ULARGA QARSHI HIMOYA MEXANIZMLARI

Abbosova U.E

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti,
1-kurs magistranti

Email: bonu.abbosova@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yangi zamon bolalarida zo‘ravonlikning yangi turlari va ularga qarshi himoya mexanizmlari haqida tasniflangan. Bugungi kunda mavzuning dolzarbligi o‘rganilib kelinmoqda. Ba’zi tadqiqodchilar bolalarga shafqatsiz munosobatda bo‘lish atamasini beparvolik ekspluatatsiyasi sifatida ko‘rishadi. O‘zbekistondagi zo‘ravonliklarni oldini olish bo‘yicha ko‘rilayotgan chora-tadbirlar haqida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: zo‘ravonlik, ruhiy zo‘ravonlik, jismoniy zo‘ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik, oila, bolalar, tahdid, tayziq, shaxslar, guruh, bulling.

Kirish: Yangi zamon bolalarida zo‘ravonlikka qarshi kurashish muammosi hozirgi kunda dolzarb mavzu hisoblanadi.

“Bolalarni zo‘ravonliklarning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risidagi” gi 2023-yil 12-oktabr kuni qabul qilinganligi mavzuning yanada dolzarbligini isbotlaydi. Bu qonun doirasida Adliya vazirligi, Ijtimoiy himoya milliy agentligi va UNICEF tashkiloti bir qancha loyihalar amalga oshirilgan.

Zo‘ravonlik – Adabiyotlar tahliliga ko‘ra, “Zo‘ravonlik – bu o‘ziga, boshqa shaxsga, odamlar guruhiga yoki jamiyatga qarshi jismoniy kuch yoki hokimiyatni qasddan qo‘llash natijasida badanga shikast yetkazish, o‘lim, psixologik travma yoki rivojlanishdagi nuqsonlari yoki turli xildagi zararlarni keltirib chiqaruvchi harakat”. Bu konsepsiya zo‘ravonlik harakatini uning natijasi qanday bo‘lishidan qat’i nazar, oldindan o‘ylash va haqiqiy sodir etishni bog‘laydi. “Zo‘ravonlik” ta’rifi “hokimiyatdan foydalanish” iborasini o‘z ichiga olganligi zo‘ravonlik harakatining mohiyati haqidagi an’anaviy tushunchani kengaytiradi, chunki bu tushunchaga inson ustidan hokimiyat, ya’ni tahdid va qo‘rqitish manbai bo‘lgan harakatlar kiradi.

Asosiy qism: Mamlakatdagi zo‘ravonlik darajasi o‘zgartirilishi mumkin bo‘lgan omillar o‘rtasida kuchli bog‘liqlik bor. Masalan, konsentrlangan (mintaqaviy) qashshoqlik, daromadlar va gender tengsizliklari, spirtli ichimliklarni iste’mol qilish,

bolalar va ota-onalar o'rtasida xavfsiz, barqaror hamda tarbiyaviy munosobatlarning yo'qligi. Garchi ruhiy va jismoniy salomatlik hamda individual reaksiyalar, shaxsiyatlar va boshqalar bu xatti-harakatlarning shakllanishida doimo hal qiluvchi omillar bo'lib kelgan bo'lsada, zo'ravonlikning asosiy sabablarini hal qiluvchi strategiyalar uning oldini olishda nisbatan samarali bo'lishi mumkin.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti zo'ravonlik turlarini uchta keng toifaga bo'ladi:

Birinchisi, o'ziga nisbatan zo'ravonlik;

Ikkinchisi, shaxslararo zo'ravonlik;

Uchinchisi, jamoaviy zo'ravonlik;

Boshlang'ich toifalash shaxs tomonidan o'ziga nisbatan sodir etilgan zo'ravonlik, boshqa shaxs yoki kichik bir guruh tomonidan sodir etilgan zo'ravonlik va davlatlar, uyushgan siyosiy guruhlar, militsiya qismlari hamda terroristik tashkilotlar kabi katta tuzilmalar tomonidan sodir etilgan zo'ravonliklarni farqlaydi, shu bilan birgalikda, zo'ravonlik birinchi navbatda instrumental yoki reaktiv kayfiyati sifatida tasniflaydi.

Natija va muhokama

O'ziga nisbatan va o'ziga qaratilgan zo'ravonlik o'z joniga qasd qilish xatti-harakatiga hamda o'z-o'ziga azob berishga bo'linadi. Birinchisiga o'z joniga qasd qilish fikrlari o'z joniga qasd qilishga urinishlar, shuningdek, ba'zi mamlakatlarda para suitsid yoki qasddan o'ziga jarohat yetkazish hamda suitsidning o'zi kiradi. O'z-o'ziga azob berish, zarar yetkazish mazoxistik kabi harakatlarni o'z ichiga oladi.

Jamoaviy zo'ravonlik boshqa toifalardan farqli o'laroq, jamoaviy zo'ravonlikning pastki toifalari shaxslar yoki davlatlar guruhlari tomonidan sodir etilgan zo'ravonlik sabablarini ko'rsatadi. Jamoaviy uch turga ajratiladi. Birinchisi siyosiy zo'ravonlik urush va ular bilan bog'liq tajovuz mojarolari, davlat zo'ravonligi va qurolli guruhlar tomonidan amalga oshiriladigan shunga o'xshash harakatlarni o'z ichiga oladi. Bunday vaziyatlarda tinch aholiga nisbatan zo'ravonlikning bir qancha omillari bo'lishi mumkin. Ikkinchisi iqtisodiy zo'ravonlik hisoblanib iqtisodiy faoliyatga to'sqinlik qilish, muhim xizmatlardan foydalanishni rad etish yoki iqtisodiy bo'linish va parchalanishni keltirib chiqarish maqsadida amalga oshirilgan iqtisodiy daromadga asoslangan hujumlarni o'z ichiga oladi. Shubhasiz, mahalliy va submilliy guruhlar tomonidan sodir etilgan harakatlar bir nechta sabablarga ega bo'lishiga mumkin. Uchinchisi ko'rinmas zo'ravonlik atrof-muhitning buzilishi, ifloslanish va iqlim o'zgarishi kabi ko'pincha ko'rinmaydigan uzoq davom etadigan zo'ravonlik shaklidir.

Bolalarga bo'lgan yomon munosabatlar deganda, 18 yoshgacha bo'lgan bolalarga nisbatan qo'pol munosobayda bo'lish va e'tiborsizlik tushuniladi. Bu bolaga jismoniy, ruhiy, jinsiy zo'ravonlik, beparvolik, sovuqqonlik olib keladi. Bolani tijoriy yoki

boshqa maqsadda ekspluatatsiya qilishning barcha turlarini o'z ichiga oladi. Bu esa bolaning sog'lig'i, omon qolishi, rivojlanishi, qadr-qimmatiga, mas'uliyatligiga, ishonchiga qattiq yoki potensial zarar yetkazishi mumkin. Bolalarga nisbatan qo'pol munosobatda bo'lish butun umr davomida jiddiy oqibatlariga olib keladigan global muammodir, ammo uni o'rganish murakkab va qiyin sanaladi. Bolalarga nisbatan shafqatsiz munosobatning tarqalishi bo'yicha ishonchli global hisob-kitoblar mavjud emas. Joriy hisob-kitoblar mamlakatga va qo'llangan tadqiqot usuliga qarab juda katta farq qiladi. Ayollarning tahminan 20 foizi va erkaklarning 5-10 foizi bolaligida jinsiy zo'ravonlikka duchor bo'lgani, barcha bolalarning 25-50 foizi esa jismoniy zo'ravonlikka duchor bo'lgani aytiladi. Bular mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini sekinlashtirishi mumkin. Bolalarga nisbatan qo'pol munosobatda bo'lish boshlanishidan oldin uning oldini olish mumkin va u ko'p tarmoqli yondashuvni talab qiladi. Samarali profilaktika dasturlari ota-onalarni qo'llab-quvvatlaydi va ijobiy tarbiya ko'nikmalarini o'rgatadi. Bolalar va oilalarga doimiy g'amxo'rlik yomon munosobatda bo'lish xavfini kamaytiradi va uning salbiy oqibatlarini oldini oladi.

Bulling-(bullying-inglizcha so'zdan olingan bo'lib "ta'qib, zo'ravonlik") degan ma'noni bildiradi. Bulling ruhiy va jismoniy zo'ravonlikning ko'rinishi bo'lib, muntazam ravishda takrorlanib turadi. Bulling shaxsga, jamoa a'zolaridan biriga(maktab o'quvchisi, talaba, hamkasb) boshqa shaxs va bir guruh shaxslar tomonidan qasddan zarar yetkazishdir

Bulling turlari.

Individual bulling taktikasi bir shaxs tomonidan jabrlanuvchiga amalga oshiriladi.

Jismoniy bulling-bu birovning tanasiga zarar yetkazadigan yoki uning mulkiga zarar yetkazadigan har qanday qo'rqitish turini o'z ichiga oladi. Birovning mulkini o'g'irlash, urish, urishish va qasddan yo'q qilish jismoniy zo'ravonlikning bir turidir.

Og'zaki bulling keng tarqalgan zo'ravonlik turlaridan biridir. Bu tur gapirish, ovozdan boshqa maqsadlarda foydalanish yoki tana tilining ba'zi shakllari orqali amalga oshiriladi va hech qanday tajovuzni o'z ichiga olmaydi.

Munosobatlardagi bulling boshqalarga zarar yetkazish uchun munosobatlardan foydalanadigan bulling turi hisoblanadi. Ba'zida ijtimoiy tajovuz ham deb ataladi. Bu atama kimningdir obro'siga yoki ijtimoiy mavqeiga putur yetkazish maqsadida qilingan har qanday qo'rqitish turlarini ham o'z ichiga qamrab oladi.

Kiberbulling- bu boshqa shaxsni bezovta qilish, tahdid qilish, sharmanda qilish yoki nishonga olish uchun zamonaviy texnologiyadan foydalanish. Voyaga yetgan shaxs ishtirok etganda, u kiber-tahqirlash yoki kibertalking ta'rifi javob beradi, bularning barchasi huquqiy oqibatlariga olib kelishi va qamoq jazosini o'z ichiga oladi.

Kollektiv bulling taktikasi jabrlanuvchiga nisbatan bir nechta shaxslar tomonidan qo'llanadi. Kollektiv bulling mobbing sifatida tanilgan va har qanday alohida turdagi bezorilikni o'z ichiga oladi.

Hozirgi kunda yangi zamon bolalarida kundan-kunga zo'ravonlik turlari ortib bormoqda. Bolalarda zo'ravonlik va tayziqning oldini olish bo'yicha quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

Bolalarga zo'ravonlik faktlari, tahdid, va tajovuzlar sodir etilganda huquqni muhofaza qilish qonunlariga xabar berish;

Sog'liqni saqlash muassasalariga murojaat qilish va tibbiy yordamni olish;

Zo'ravonlikdan jabrlangan bolalarni xavfsiz joyga rehabilitatsiya qilish;

Oiladagi nizoli vaziyatlarni ijobiy hal qilish, munosobatlarni tiklash, psixologik yordam yoki huquqiy maslahat olish;

Zo'ravonlik sodir etgan shaxsning xulq-atvorini jamoatchilik o'rtasida muhokama qilish, unga nisbatan choralarni qo'llash va tegishli vakolat organlariga murojaat qilish joiz bo'ladi.

Xulosa: Xulosa shundan iboratki, yuqoridagi ma'lumotlardan kelib chiqqan holda, yangi zamon bolalarida zo'ravonlikning yangi turlari keng rivojlanmoqda. Bu esa o'z-o'zidan bunga qarshi zarur chora tadbirlar hamda himoya mexanizmlarini ishlab chiqishdek muhim vazifani belgilaydi. Shuningdek, ota-onalar va tarbiyachilardan yuqori ogohlikni talab qiladi. Davlatimiz bolalar huquqlarini ishonchli himoya qilishga qodir bo'lgan hamda voyaga yetmagan farzandlarimizga nisbatan zo'ravonlik holatlariga qarshi turadigan yanada mustahkam va qat'iy qonunlarga ehtiyoj sezmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Latipova.N.M, Ziyayeva.X,O. "Zo'ravonlikka uchragan ayollar va bolalar bilan ijtimoiy ish profilaktikasi" o'quv qo'llanma "BOOK TRADE KO" TOSHKENT – 2002 46-50, 55-63-b

2. Abdushohidova.S.Z "Bolalarga nisbatan zo'ravonliklarni oldini olish bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar haqida" "Science and education" Scientific journal 1028-1030

3. Alekseeva I.A. Travlya v shkole: prichiny, posledstviya, pomoshch' / I.A. Alekseeva. - [Elektronnyy resurs]. - URL: <http://psy.su/feed/2510/> (data obrasheniya 05.05.2019).

4. Kamolova, A., & Ergasheva, G. S. Q. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o'rganishning o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari. Science and Education, 3(12), 590-592.

5. Kamolova, A. O. Q., & Husaynova, S. I. (2023). O'smirlar o'rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari. Science and Education, 4(2), 969-972.

6. uz.wikipedia.org

7. <https://cyberleninka.ru>